

FLORA XƏLİLZADƏ

RUHUMUZUN ÜNVANI
Ş U Ş A

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı - 2013

VƏSİYYƏT VƏ AQİBƏTİN AĞIRLIĞI

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Şuşada onlarca yazıçı, mühərrir, tarixçi, filosof, şair, rəssam, nəqqaş yaşayıb. Onlar yaratdıqları əsərlərdə dövrün ədəbi-mədəni mənzərəsini gördükləri, duyduqları kimi əks etdiriblər. Mir Möhsün Nəvvabın tərtib etdiyi «Təzkireyi-Nəvvab»da 100-ə yaxın şairin adı çəkilib. «Hər şair yuvası Qarabağ olmaz» kəlamı da təsadüfi deyilməyib.

Uzun illər Şuşada yaşayıb yaratmış Molla Pənah Vəqif Azərbaycan poeziyasına ana dilimizin şirinliyini gətirdi. Məhz buna görə də təkzibedilməz faktdır ki, yeni milli şeir məktəbinin əsası XVIII əsrdə Qarabağda – onun zümrüd tacı Şuşada qoyulub. Vəqif ədəbi məktəbinin davamçılarından olan Mirzə Həsən dövrünün lirik, aşiqanə səpkidə şeir yazan şairlərindən idi. O, Qasım bəy Zakir, Məhəmməd bəy Aşıq, Cəfər-qulu xan Nəva, Aşıq Pəri, Kərbəlayı Abdulla, Mirzəcan, Mirzə Əbülhəsən Şəhid, Səba kimi tanınmış Qarabağ şairləri ilə bir dövrdə yaşayıb yaratmışdır.

Mirzə Həsən Mirzə Cəfər oğlu məşhur Cavanşirlər nəslinin Vəzirilər qolundandır. O, 1790-cı ildə Şuşada doğulub. Mir Möhsün Nəvvabın yazdığına görə xoş qamətli, şirin dilli bir insan olub. Qarabağda böyük hörmət və izzət sahibi kimi ad-san qazanıb. Şeirlərini də əsasən Mirzə və Mirzə Həsən təxəllüsü ilə imzalayırmış. Vəqif ədəbi məktəbinin son dərəcə istedadlı nümayəndələrindən olan Mirzə Həsən müasirlərinin çoxundan fərqlənirmiş. O, təmiz Azərbaycan dilində yazıb yaradıb. Şairin şeirlərində demək olar ki, ərəb-fars tərkiblərinə çox az-az rast gəlinir. Mirzə Həsənin ədəbi irsi tamlığı ilə bizə çatmasa da, Nəvvabın təzkirələrində təqdim edilən şeirlərdə müəllifin çox istedadlı şair olduğu aydınlaşır. Mirzə Həsən həm də müasiri olan şairlərlə dəyişməyi sevmiş. Xüsusilə də Qarabağın ilk qadın şairi Aşıq Pəri ilə xeyli dəyişməsi var. Günlərin birində Aşıq Pəri qələm dostunun xəstələnməsini eşidəndə ona şeirlə ismaric göndərüb:

*Nə yatıbsan lihaf bəstər içində,
Bimarmısan, nədir bəs halın sənin?
Eşqin mərazinə mən də təbibəm,
Bəyan eylə mənə əhvalın sənin.*

Baş bənddən ibarət olan bu poetik məktuba Mirzə Həsən elə o sayda da şeirlə cavab verib:

*Bu qəm bəstərində, möhnət içində,
Daima fikrimdir xəyalın sənin.
Dərmansız dərdimə bulunmaz çarə,
Müəssər olmasa vüsalın sənin.*

Mirzə Həsən haqqında həm təzkirələrdə, həm də müasirlərinin xatirələrində belə bir əhvalat danışılır ki, o, bir şuşalı qıza aşiq olub. Lakin onun sevgisi daşa toxunub. Bu uğursuz məhəbbət şairi dərddli şeirlər yazmağa məcbur edib. Sevdasını unutmaq üçün baş götürüb vətəndən uzaqlara – qərbət yerə getməyə məcbur qalan Mirzə Həsən uzun müddət Şəkiddə yaşamaqlı olub. Orada rus dəftərxanasında katib işləyib. Şuşadan ayrı düşsə də, nə doğma vətəninini, nə də dostlarını, həmyerlilərini yaddan çıxarmayıb. Onlarla məktublaşıb, şeirləşib, bir sözlə, sevdikləri ilə əlaqəsini kəsməyib. Qarabağ şairləri öz dostlarına şeirlə məktublar göndərirdilər. Zəngilanlı Məhəmməd bəy Behbud Aşiq Şuşa qalasına təşrif gətirərək Mirzə Həsənlə görüşmək istəyib. Dostunun Şəkiyə köçdüyünü biləndə ona qəzəl üslubunda uzun bir məktub yazaraq geri dönməsini təvəqqə edib. Lakin Mirzə Həsən Məhəmməd bəyə göndərdiyi cavabda bildirib ki, «bir ay üzlü, qara gözlü, şəkər sözlü, incə bellı» gözəlin ucbatından el içində rüsvay olmasın deyə qərbətə baş alıb. Şəkiddə yazdığı şeirlərində də bir könül həsrəti duyulur: «Əşq sirri aşikarə elləir, rüzgarım, qoyma, qara yelləir».

...Müasirləri və təzkirəçilər onu «dürr mənəli şeirlər yazan», «qələmindən Çin müşkününtün ətri gələn» şair adlandırdılar. Əldə olan nümunələr də göstərir ki, Mirzə Həsənin şeirləri olduqca sadə, aydın və qəlbəyatımlıdır. Qəzəl və qoşmalarında, dəyişmələrində Vaqif şeirinin təsiri duyulur. Aşiq Pəri onu dilə tutmaq üçün bəlkə onlarla şeir yazıb. Ən sonda yumşaq şəkildə bir sıqallı qoşma ünvanlayıb ona:

*Adam var dolanır məkrin içində,
Adam var dolanır zikrin içində,
Sənin kamalında, fikrin içində
Əcayib-qərayib hallar oynadır.*

Mirzə Həsən də cəkdiyi zillətin içində əvvəlcədən bostanına atılan daşın səbəbini, mənasını dəqiq anladığından hər şeyi qabaqlamağa çalışıb. Bütün çağırışlara sanki birdəfəlik cavab olaraq: «Gözüm içrə qan-

lar, sellər oynasın», yaxud da «məhrulardan vəfə, mehr» istəmədiyini söyləyib.

Bəzən də özünü qınayaraq hər şeyə – nalələrə, qərbətə, zillətə «xudahafız» dediyini bildirib: «Nə məndə səbr var, səndə nə mürvət var, xudahafız». Amma həmişə də dili ilə qəlbi arasında bir uçurum yaranıb. Vurğunu olduğu gözəli unuda bilməyib. Könül əbədlilik bu dəli sevdanın uğrunda müştəq, gözü də müntəzir olub. Cəkdiyi dərdlərin, həsrətin bəlası səhərlərdə öz təsirini göstərib. Ağır xəstələnməyə sağalmaz mərəzə düşər olub. Həssas aşiq tezliklə dünyadan köçəcəyini anlayan kimi dostlarına vəsiyyə edib ki, onu Şuşada bir vaxtlar sevgilisi sandığı, həsrətdən diyari vətən olduğu qızın tez-tez gedib-gəldiyi yolun kənarında dəfn etsinlər. Bu kədərli hadisə 1840-cı ilin mayında baş verib. Həç 50 yaşına çatmamış Mirzə Həsənin cənəzasını Şəkiddən gətirərək Şuşanın girovçısında Gəncə qapısından bir qədər aralıda məhz özünün dediyi yerdə dəfn ediblər. Sonradan bu yer məzaristanına çevrilib. Elə arasında ona «Mirzə Həsən» qəbiristanlığı deyiblər. Söyləyirlər ki, sevdidi qız da dünyasını dəyişəndə həmin qəbiristanlıqda torpağa tapşırılıb. İlk sakini olduğu bu axirət dünyası uzun illər ərzində adi insanlardan tutmuş neçə-neçə tarixi şəxsiyyət, yazıçı, alim, memar, xəttat və sənət adamlarının son mənzili olub. O, bir məcnun sevdası ilə aşiq oldu. Elə bu sevdanın da yolunda dər-dələyə tuş gəldi. Ömrünün son dəqiqəsində də «məni o qızın yolunun üstündə basdırın» - dedi. Bu, böyük bir şairin son vəsiyyəti və eşqinə sadiqliyi idi.

Canrahatlığından keçən, sevdasından yarımayan, köntüllü surətdə özünə qərbət əzabı kəsen Mirzə Həsən sonunda Şuşasına qovuşdu. Amma kimin ağlına gələrdi ki, 150 ildən sonra erməni faşistləri bu əbədiyyət ünvanında uyuyanların halal yuxusunu dağıdacaqlar?! Kim bu vəhşiliyi təsəvvür edə bilərdi ki, namərd qonşular dirilərimizi evdən, eldən, ölürlərimizi də gördən edəcəklər?! Bəsəti pozulan Şuşanın fəryadı ruhların harayına qoşularaq dərbədən ellərimizin ahu-fəqanlarında yeri, göyü yandırır. Ürəyi bu sitimlərdə tab gətirməyərək partlayan şair Şahmar Əkbərzadə «çatladı Vaqifin goru Şuşada» - deyirdi. Ömür çiçəyi vaxtsız solmuş şair qardaşım! Gör nə qədər gor çatlayıb Şuşada?! Ürəyimiz dayanmasın, neyləsin, daşlar, dağlar əridi bu dərddən. Biz dözdük! Qoşulub ahlarnı ünyetməzliyinə içimdən bir dəli haray çəkmək istədim:

*Ömrü bütisn bu möhnətin,
Sən dərddənib dolma, Şuşam!
Canı çıxsın bu töhmətin,*

Yad əllərdə qalma, Şuşam!